

Кремень О.І.,

к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту

Кремень В.М.,

к.е.н., старший викладач кафедри фінансів

ДВНЗ „Українська академія банківської справи Національного банку України”

КАТЕГОРІЯ „ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ”: НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ СУТНОСТІ

Постановка проблеми. Чітке розуміння та осмислення категорії фінансового механізму, співвідношення та ролі окремих його елементів є важливим для забезпечення ефективної реалізації фінансової політики як на мікро- та мезорівні, так і макрорівні. При цьому слід звернути увагу, що фінансовий механізм є найбільш динамічною частиною фінансової політики, а його склад в історичному розвитку зазнав суттєвих змін, особливо актуальним прояв цих змін є стосовно системи фінансового регулювання і фінансових відносин: одні елементи відживають, і натомість з’являються нові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем функціонування, трансформації і розвитку фінансового механізму присвячені праці таких вчених як Базилевич В.Д., Баластрик Л.О., Василик О.Д. [3], Дробозіна О.Л. [24], Львовчкін С.В. [11], Опарін В.М. [16], Романенко О.Р., Федосов В.М., Суторміна В.М. [7], Шеремет А.Д., Сайфулін Р.С. [30], Поддєрьогін А.М. [26], Балабанов І.Т. [4], Кірейцев Г.Г. [25] та ін. Високо оцінюючи наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених, водночас слід наголосити, що науково-методичні підходи до трактування сутності категорії фінансового механізму залишаються дискусійними, неоднозначними і потребують упорядкування, а сама категорія „фінансовий механізм”, її сутність та форми прояву – подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою дослідження є критичний аналіз,

систематизація і удосконалення науково-методичних підходів щодо трактування сутності категорії „фінансовий механізм”.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняній науці термін „механізм” почав активно вживатися з 70-х років ХХ ст. Виділяють господарський, фінансовий, кредитний, валютний, ціновий, ринковий, грошовий, організаційний, бюджетний, страховий, інвестиційний, страховий, інноваційний механізми тощо [13, с. 18]. Існує безліч їх визначень, які уточнюють та конкретизують одне одного. Слово „механізм” відповідно до тлумачного словника використовується для позначення: пристрою, що передає або перетворює рух; внутрішньої будови, системи чого-небудь; сукупності станів та процесів, з яких складається певне (у тому числі й економічне) явище [21, с. 695]. При традиційному суб’єктивістському підході слово „механізм” вживається в другому значенні – як система методів, способів та важелів. При об’єктивістському підході воно застосовується в третьому значенні – як сукупність станів і процесів, що протікають в економічній підсистемі.

В англійській мові термін „механізм” вживається лише в процесному значенні і неодмінно з конкретизуючим словом, наприклад, механізм конкуренції, механізм вирівнювання тощо [8, с. 432]. В німецькій мові механізм як окремий економічний термін не застосовується, а розглядається лише як частина складного слова в парі з прикметною характеристикою – наприклад, ціновий механізм [14, с. 309]. Отже, має місце неспівставність понять, що позначаються одним словом „механізм” в перекладній літературі та вітчизняних наукових джерелах. До середини 90-х років вітчизняні науковці вживали термін „механізм” лише з прикметною характеристикою (господарський, організаційно-економічний, фінансовий тощо) без процесної прив’язки. В сучасній літературі цей термін вживається поряд з назвами таких процесів: активізація, виробництво, забезпечення, інвестування, координація, мотивація, організація, реалізація, регулювання, розвиток, створення, стимулювання, управління, фінансування та ін. [24, с. 20].

Усі економічні механізми можна поділити на суб’єкт-механізми та об’єкт-

механізми. Взаємодію складових суб'єкт-механізму [11, с. 51] може бути зображено схематично (рис. 1). Об'єкт-механізм являє собою систему економічних явищ, що виникають в певних умовах під впливом початкового імпульсу. Важливим є те, що суб'єкт-механізм створюється для впливу на об'єкт-механізм.

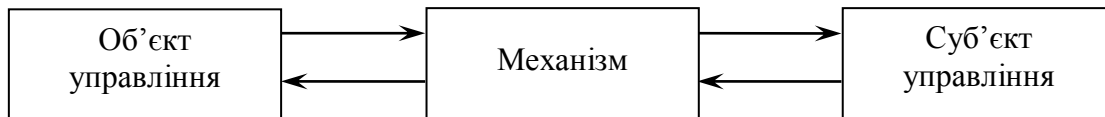

Рис. 1. Реалізація економічного суб'єкт-механізму

На сьогоднішній день вітчизняним науковим дослідженням притаманне суб'єктивістське висвітлення економічних механізмів. Водночас сучасні умови господарювання вимагають вивчення дії економічних механізмів з урахуванням існуючих особливостей [13, с. 20]. Так, об'єктом управління є не економічна система як така, а її динаміка, а також об'єкт-механізм процесів, що у ній відбуваються. Предметом управління є чинники, що впливають на перебіг економічного процесу. Система класифікації економічних механізмів, основою якої є розмежування об'єкт- та суб'єкт-механізмів, представлена у табл. 1. Оскільки об'єкт-механізм в реалізації суб'єкт-механізму виступає об'єктом управління, основною класифікаційною ознакою суб'єкт-механізму є даний критерій, а саме – об'єкт управління.

В економічній літературі поняття „фінансовий механізм” використовується досить широко вже понад тридцять років. Водночас єдиної думки щодо його визначення та відповідно його складових не існує. Так, у виданій останнім часом монографічній, навчальній і навчально-методичній літературі визначення фінансового механізму подається значною мірою як сукупність його елементів, що не можна вважати достатньо економічно обґрунтованим.

Насамперед, необхідно виокремити рівні функціонування та дії фінансового механізму. З цієї позиції фінансовий механізм розглядається як мікро- та макроекономіка категорія. Так, головним завданням фінансового механізму на макрорівні є забезпечення узгодженості інтересів держави з

інтересами суб'єктів господарювання [2, с. 56].

Фінансовий механізм як макроекономічна категорія широко розглядається вітчизняними і зарубіжними науковцями.

Таблиця 1

Класифікація об'єкт- та суб'єкт-механізмів

Вид економічного механізму	Критерії	Приклади
Об'єкт-механізм	процес	– механізм розвитку; – механізм функціонування; – механізм ціноутворення тощо
	рівень економічної системи	– підприємство; – галузь; – регіон; – держава
Суб'єкт-механізм	об'єкт управління	відповідно до об'єкт-механізму
	суб'єкт управління	– керівництво підприємства; – керівництво міністерства; – місцева влада; – центральні органи влади тощо
	предмет	відносини, зокрема: – кредитні; – інвестиційні; – фінансові; – валютні; – цінові тощо
	мета створення	– управління; – координація; – підтримка тощо

Так, Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. і Василик О.Д. вбачають у фінансовому механізмі як макроекономічній категорії сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави у процесі створення та використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення [3, с. 18]. Дробозіна О.Л. наголошує на тому, що фінансовий механізм є система встановлених державою форм, видів і методів організації фінансових відносин [24, с. 90]. Заєць Н.Є., Фісенко М.К. і Бондар Т.Є. фінансовий механізм вважають найважливішою складовою господарського механізму і розуміють під ним сукупність методів та форм, інструментів і

важелів впливу на економічний і соціальний розвиток суспільства в процесі здійснення розподільчих і перерозподільчих відносин [9, с. 142]. Львовчкін С.В. наголошує на тому, що фінансовий механізм – це сукупність методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток і систему фінансових індикаторів та фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив [11, с. 32]. Когорта таких науковців як Опарін В.М., Романенко О.Р., Огородник С.Я., Зязюн М.С. і Славкова А.А. розглядають фінансовий механізм сукупність фінансових методів і форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства [16, с. 55; 28, с. 47]. Водночас вчені Федосов В.М., Огородник С.Я. і Суторміна В.М. вбачають у фінансовому механізмі як макроекономічній категорії сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави, які функціонують у процесі формування, розподілу й використання цільових централізованих і децентралізованих фондів грошових ресурсів для задоволення потреб суспільства [7, с. 7-8].

У визначенні фінансового механізму як мікроекономічної категорії існують значні розбіжності. Проте, проаналізувавши наукову, навчальну та навчально-методичну літературу з цих питань, можна виділити два підходи щодо визначення фінансового механізму діяльності підприємства: через призму використання фінансових методів та важелів для забезпечення ефективної діяльності, тобто як систему складових елементів (Кірейцев Г.Г., Аранчій В.І., Сенчагов В.К., Ковалюк О.М., Юрій С.І., Нікольський П.С., Райзберг Б.А., Москаленко В.П. та ін.), та систему організації фінансів та фінансових відносин підприємства (Шеремет А.Д., Сайфулін Р.С., Бурковський В.В., Поддєрьогін А.М., Воеводін А.А., Жилкіна А.Н., Плікус І.Й., Колчина Н.В., Балабанов І.Т. та ін.). Науково-методичні підходи щодо визначення фінансового механізму діяльності підприємства як системи елементів представлені у табл. 2. Вцілому, можна сказати, що ці визначення відображають зовнішню дію функціонування фінансів підприємств, характеризують фінанси підприємств як вирішальний фактор впливу апарату

управління на економічний стан підприємства. Даний аспект розкриття сутності фінансового механізму діяльності підприємства вимагає чіткого визначення його структури.

Більш правильним і виправданим, на нашу думку, є розгляд фінансового механізму як системи організації фінансів та фінансових відносин підприємства (табл. 3). При цьому слід зауважити, що ми далекі від думки, що автори вище наведених визначень під терміном „сукупність” мали на увазі лише механічну сукупність елементів фінансового механізму.

Таблиця 2

Науково-методичні підходи щодо тлумачення сутності фінансового механізму діяльності підприємства з точки зору його складових елементів

Автор	Визначення
Аранчій В.І.	сукупність форм і методів формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення фінансової діяльності підприємства [1, с. 35]
Волков О.М.	система фінансових важелів впливу на організацію, планування і стимулювання використання фінансових ресурсів [21, с. 114]
Кірейцев Г.Г.	сукупність методів реалізації економічних інтересів шляхом фінансового впливу на соціально-економічний розвиток підприємства [25, с. 19]
Ковалюк О.М.	система фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовуються у фінансовій діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного їхнього забезпечення, а також за відповідної політики на мікро- та макрорівні [10, с.54]
Москаленко В.П., Шипунова О.В.	складова господарського механізму, сукупність усіх елементів, які впливають на процес виробничо-господарської діяльності підприємства [12, с. 25]
Сенчагов В.К.	взаємопов'язана система методів фінансово-кредитного планування, фінансово-кредитних важелів і форм організації управління фінансами та кредитом [20, с. 5]
Нікольський П.С.	сукупність форм, методів і важелів планового управління фінансовими відносинами, пов'язаними із плануванням фінансів, утворенням, розподілом і використанням грошових доходів, нагромадженням фондів, із системою фінансування витрат [15, с. 60]
Райзберг Б.А.	складова частина господарського механізму, сукупність фінансових стимулів, важелів, інструментів, форм і способів регулювання економічних процесів та відносин [19, с. 369]
Сокиринська І.Г.	сукупність форм і методів зовнішнього і внутрішнього впливу на фінансово-господарську діяльність господарюючого суб'єкта з метою покращення його кінцевих фінансових результатів на основі дії та у безпосередньому зв'язку з директивним фінансовим механізмом [22, с. 91]
Юрій С.І.	сукупність фінансових форм, методів та важелів, за допомогою яких забезпечується процес суспільного відтворення через формування та

використання доходів та фондів грошових засобів, можливих завдяки розподільчій функції фінансів [27, с. 20]

Серед науково-методичних підходів щодо тлумачення сутності категорії фінансового механізму вирізняється погляд Павлової Л.Н., яка надає його визначення як середовища господарювання, створеного на основі державного регулювання, в якому окреме підприємство почуває себе краще або гірше залежно від його здатності адаптуватися до змін, що відбуваються [17, с. 548].

Таблиця 3

Методичні підходи щодо тлумачення сутності фінансового механізму діяльності підприємства як системи організації фінансів підприємств

Автор	Визначення
Шермет А.Д., Сайфулін Р.С., Бурковський В.В.	система управління фінансовими відносинами підприємства через фінансові важелі за допомогою фінансових методів [30, с. 13; 4, с. 26]
Поддєрьогін А.М.	система управління фінансами, призначена для організації взаємодії фінансових відносин і фондів грошових коштів із метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати виробництва, а також досягнення тактичних і стратегічних цілей підприємства, тобто ефективне використання фінансового механізму є змістом фінансового менеджменту [26, с. 18-19]
Воеводін А.А., Жилкіна А.Н.	система управління фінансами, яка складається з двох підсистем – механізмів управління фінансовими відносинами та грошовими фондами [23, с. 8]
Плікус І.Й., Слободяник Ю.М.	система управління фінансами підприємства, яка призначена для організації взаємодії фінансових відносин і фондів коштів (грошового капіталу) з метою їх ефективного впливу на кінцеві результати діяльності, та регулюються державою відповідно до вимог економічних законів [18, с. 22]
Балабанов І.Т.	система дії фінансових важелів, яка виражається в організації, плануванні й стимулюванні фінансових ресурсів [4, с. 25]

Відповідно до підходу Бланка І.О. використовується термін „механізм фінансового менеджменту”, який за змістом відрізняється від попередніх тлумачень і є системою основних елементів, які регулюють процес розробки та реалізації управлінських рішень у сфері фінансової діяльності підприємства [5, с. 51].

У дослідженнях провідних західних вчених фінансовий механізм не виділяють як відокремлений об’єкт вивчення, але всебічно і ґрунтовно

досліджують фінансові методи впливу на підприємство, державу, суспільство [25, с. 18].

Уточнення методологічних підходів до поняття фінансовий механізм диктується тим, що сучасні умови розвитку вимагають перегляду точки зору на вихідні відносини, що забезпечують необхідність існування фінансового механізму. В економічній літературі розглядаються чотири підходи на ці відносини. Перший підхід обґрунтовує їх як обумовлені економічними законами, другий пов'язує існування фінансового механізму з необхідністю управління фінансовою діяльністю підприємства. Відповідно до третього підходу фінансовий механізм породжується так званими базисними та надбудованими відносинами і необхідністю їх узгодження в конкретній економічній дійсності. Нарешті, існування фінансового механізму відповідно до бачення вчених останнього підходу обумовлюється необхідністю прояву єдності фінансових відносин і грошового капіталу (фінансових ресурсів).

Подібні методологічні неточності спричинили те, що поняття фінансового механізму, з одного боку, одержало розширене тлумачення, а також чи не кожна проблема фінансово-господарської діяльності почала зараховуватися до проблем фінансового механізму, а з іншого – фінансовий механізм став ототожнюватися з іншими механізмами [18, с. 18-19].

Висновки з даного дослідження. Беручи до уваги викладене вище, під фінансовим механізмом ми розуміємо систему організації фінансових відносин підприємства в межах системи фінансового регулювання на основі інформаційного та нормативно-правового забезпечення з метою досягнення тактичних і стратегічних цілей підприємства. Фінансовий механізм як система заходів впливу у формі інструментів, методів та важелів – це цілісність, властивості якої проявляються лише за спільної взаємодії її елементів. Із закону цілісності системи випливає, що внаслідок взаємодії елементів фінансового механізму, які й утворюють систему, з'являються нові якості, які не можна отримати простою сукупністю його елементів. Отже, на сучасному етапі економічного розвитку успішне вирішення проблем, пов'язаних з

функціонуванням підприємств, їх об'єднань, галузей і соціально-економічного розвитку держави залежить від функціонування фінансового механізму, як організаційної основи управління фінансами, бо тільки за умови добре відпрацьованого фінансового механізму, злагодженої роботи його елементів може бути забезпечене досягнення стратегічних і тактичних цілей.

Література

1. Аранчій В.І. Фінанси підприємств: Навч. посібник / В.І. Аранчій. – К.: Професіонал, 2004. – 304 с.
2. Артрис М.М. Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки / М.М. Артрис // Фінанси України. – 2005. – №5. – С. 54-59.
3. Базилевич В.Д. Державні фінанси: Навч. посібник / За заг. ред. Базилевича В.Д. – К.: Атіка, 2004. – 224 с.
4. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом? / И.Т. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 477 с.
5. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента в 2 т.: учебное издание / И.А. Бланк. – Т.1. – К.: Ника-Центр. – 1999. – 512 с.
6. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник / О.Д. Василик. – К.: НІОС, 2000. – 416 с.
7. Государственные финансы.: Учеб. пособие / Под ред. В.М. Федосова, С.Я. Огородника и В.Н. Суторминой. – К.: Лыбидь. – 1991. – 247 с.
8. Данова И.Ф. Англо-русский экономический словарь / И.Ф. Данова, Э.Л. Ватурмян.– 4-е изд., стереотип.– М.: Рус.яз., 2001.– 880 с.
9. Заяц Н.Е. Теория финансов: Учебн. Пособие / Н.Е. Заяц, М.К. Лысенко, Т.Е. Бондарь и др.– 2-е изд., стереотип.– Мн.: Выш. шк., 1998.– 265 с.
10. Ковалюк О.М. Методологічні основи фінансового механізму / О.М. Ковалюк // Фінанси України. – 2003. – №4. – С. 51-59.
11. Львовчкін С.В. Фінансовий механізм макроекономічного регулювання / С.В. Львовчкін // Фінанси України. – 2000. – №12. – С. 25-34.
12. Москаленко В.П. Фінансово-економічний механізм підприємства: науково-методичне видання / За наук. ред. В.П. Москаленка.– Суми:

- Довкілля, 2003.– 176 с.
13. Нетяжук М.В. Економічні механізми в ринкових умовах // Формування ринкових відносин в Україні / М.В. Нетяжук. – 2004. – №3 (34). – С. 18-22.
 14. Никифорова А.С. Немецко-русский словарь по бизнесу / А.С. Никифорова. – М.: Словари, 1993. – 395 с.
 15. Никольский П.С. Финансы в системе хозяйственного управления промышленностью / П.С. Никольский. – М.: Финансы и статистика, 1982. – 457 с.
 16. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник / В.М. Опарін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2001. – 241 с.
 17. Павлова Л.Н. Финансы предприятий: Учебник для вузов.– М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998.– 639 с.
 18. Плікус І.Й. Особливості функціонування фінансового механізму підприємств / І.Й Плікус, Ю.Б. Слободяник // Економіка. Фінанси. Право. – 2003. – №4. – С. 18-23.
 19. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 2-е изд., исправл. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 496 с.
 20. Сенчагов В.К. Финансовый механизм и его роль в повышении эффективности производства / В.К. Сенчагов.– М.: Финансы, 1979.– 364 с.
 21. Словник української мови. Т.VI.– К.: Наукова думка, 1973. – 840 с.
 22. Сокиринська І.Г. Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства / І.Г. Сокиринська // Фінанси України. – 2003. –№1. – С. 88-105.
 23. Справочник финансиста предприятия. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 368 с.
 24. Финансы. Денежное обращение. Кредит: Учебник для вузов / Под ред. Л.А. Дробозиной. – М.: Финансы, ЮНИТИ. – 1997. – 479 с.
 25. Фінанси підприємств: Навчальний посібник / За ред. Г.Г. Кірейцева. – К.:

ЦУЛ, 2002. – 268 с.

26. Фінанси підприємств: Підручник / Кер. авт. кол. і наук. ред. А.М. Поддєрьогін. – 4-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 571 с.
27. Фінанси: вишкіл студії: Навчальний посібник / За заг. ред. С.І. Юрія. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 357 с.
28. Фінанси: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни.– 2-ге вид., перероб. і доп. / Романенко О.Р., Огородник С.Я., Зязюн М.С., Славкова А.А. – К.: КНЕУ, 2003. – 185 с.
29. Фінансово-економічний механізм підприємства: науково-методичне видання / За наук. ред. В.П. Москаленка. – Суми: Довкілля, 2003. – 176 с.
30. Шеремет А.Д. Финансы предприятий.: Учеб. Пособие / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 343 с.
31. Экономика предприятия: Учебник / Под ред. проф. О.М. Волкова. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 416 с.

Кремень О.І., Кремень В.М.

КАТЕГОРІЯ „ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ”: НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ СУТНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто місце і роль фінансового механізму в системі економічних механізмів. Проаналізовано та систематизовано науково-методичні підходи до тлумачення сутності категорії „фінансовий механізм”.

Ключові слова: механізм, фінансовий механізм, фінансові відносини.

Кремень О.И., Кремень В.М.

КАТЕГОРИЯ „ФИНАНСОВЫЙ МЕХАНИЗМ”: НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ

Аннотация. В статье рассмотрены место и роль финансового механизма в системе экономических механизмов, Проанализированы и систематизированы научно-методические подходы к определению сущности категории „финансовый механизм”.

Ключевые слова: механизм, финансовый механизм, финансовые отношения.

Kremen O.I., Kremen V.M.

CATEGORY „FINANCIAL MECHANISM”: THE SCIENTIFIC-METHODICAL APPROACHES TO THE DETERMINATION OF ESSENCE

Annotation. In the article a place and role of financial mechanism in the system of economic mechanisms are considered, the scientific-methodical approaches to the determination of essence of category „financial mechanism” are analyzed and systematized.

Keywords: mechanism, financial mechanism, financial relations.

Кремень, В.М. Категорія „фінансовий механізм”: науково-методичні підходи до тлумачення сутності [Текст] / В.М. Кремень, О.І. Кремень // Інноваційна економіка. - 2012. - № 5 (11). - С. 254-259.